

УДК 37.09:504

**ПАРАДИГМА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ЗМІСТІ
БАЗОВОЇ ОСВІТИ: ВІД РЕТРОСПЕКТИВИ ЧОРНОБИЛЯ
ДО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОПТИМІЗМУ**

Лось А. С., Блищак С. І., Жирська Г. Я.

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

E-mail: anja.los2018@gmail.com, blisaksvitlana3@gmail.com,
gyrska@chem-bio.com.ua

Аварія на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 році стала точкою відліку для формування поняття «екологічної безпеки» як травматичного досвіду у свідомості українців. У змісті екологічної освіти цей період тривалий час домінував як «парадигма страху та заборони». Основним завданням школи було вивчення наслідків радіоактивного забруднення та формування навичок виживання в антропогенно зміненому середовищі. Екологізація суспільної свідомості та формування екологічної грамотності базувалося на принципі «не нашкодити ще більше». Сьогодні екологічна освіта потребує нового підходу, який поєднує трагічний історичний досвід України з візією майбутнього, де технології стають не загрозою, а інструментом порятунку довкілля.

Впровадження оновленої парадигми екологічної безпеки в базовій освіті закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) базується на положеннях Державного стандарту базової середньої освіти (2020), який визначає природничу освітню галузь як ключову для формування екологічної грамотності. Стандарт вимагає від учня не просто знати про екологічні загрози, а «усвідомлювати роль природничих наук і технологій у сталому розвитку суспільства» [1, с. 9]. Згідно з рекомендаціями МОН України, наскрізна лінія «Екологічна безпека та сталий розвиток» інтегрується в усі навчальні предмети. Вона спрямована на формування в учнів готовності до екологічно доцільної поведінки, що є критично

важливим для переходу від «чорнобильського синдрому» до активної участі в житті громади. Концепція «Нова українська школа» (НУШ) виділяє екологічну компетентність як одну з ключових компетентностей сучасного випускника ЗЗСО, що включає громадянську відповідальність, здоров'язбереження та критичне мислення. Вона передбачає не лише розуміння екологічних проблем, а й здатність дотримуватися здорового способу життя та безпечної життєдіяльності [4, с. 16].

Трансформація екологічної освіти в умовах сучасних глобальних загроз вимагає перегляду методичних підходів до виховання здобувачів ЗЗСО. Сучасна парадигма екологічної безпеки в НУШ переходить від знань до цінностей, від описових методик навчання («що сталося») до активної діяльності на засадах екоцентризму («що я можу змінити»). Згідно з методичними засадами формування екологічної компетентності, такий підхід забезпечує перехід від пасивного засвоєння знань до формування активної життєвої позиції [5, с. 23]. Для здобувачів базової освіти (5-9 класи), які перебувають на етапі формування системного екологічного мислення, критично важливим є перехід від констатації наслідків техногенних катастроф до аналізу альтернативних моделей енергетичного розвитку тощо. Чорнобильська катастрофа у цьому контексті розглядається як фундаментальний детермінант необхідності зміни енергетичної парадигми людства.

Використання концепції безпечної енергетики як антитези до Чорнобильського досвіду сприяє подоланню «екологічного фаталізму» у підлітків. На противагу пасивному страху перед техносферою, сучасна освіта має формувати «технологічний оптимізм» [2]. Це сприятиме формуванню переконання і віри в те, що науково-технічний прогрес здатний розв'язати екологічні кризи (відновлювана енергетика, переробка відходів, біотехнології).

В контексті екологічної безпеки освітній фокус у ЗЗСО має

бути спрямований на STEM-освіту, яка є інструментом, що дозволяє реалізувати парадигму технологічного оптимізму на практиці: через робототехніку, екологічний моніторинг за допомогою датчиків та вивчення альтернативної енергетики [3]. STEM-підхід дозволяє учням не просто вивчати проблеми, а проєктувати рішення (наприклад, моделювання «розумних міст» або систем очищення води).

Технологічний оптимізм найкраще формується через власноруч створені продукти. Наприклад, цікавим для учнів може бути проєкт «Енергія майбутнього», що передбачає створення найпростішої сонячної батареї або вітрогенератора. Він сприятиме переконанню учнів, що природа – це не лише ресурс для вичерпання, а нескінченне джерело чистої енергії, доступ до якої дає наука. Під час інтерактивних вправ замість концентрування на масштабах катастроф (Чорнобиль, екоцид) варто використовувати методи дискусії та моделювання (наприклад, вправа «Проблема – Рішення – Технологія»). Під час вправи «Еко-винахідник» можна запропонувати учням не просто описати проблему забруднення довкілля пластиком чи іншими чинниками, а розробити модель пристрою для його збирання у місцевій річці чи парку. Це зміщує фокус сприйняття з безпорадності на винахідництво.

Сьогоднішня парадигма «екологічної безпеки» змушена звертатися до воєнних реалій (екоцид через війну). Проте, на відміну від Чорнобильського періоду, людство має сучасний інструментарій для моніторингу та відновлення довкілля. Виховання «еко-оптиміста» в сучасних умовах слід спрямувати на формування в учнів готовності до «зеленої відбудови» України на засадах екологічної безпеки.

Таким чином, підхід «технологічного оптимізму» в освіті, що передбачає висвітлення наукових надій на безпечну енергетику XXI століття у поєднанні з уроками Чорнобиля, забезпечує формування екологічної культури особистості, здатної

до конструктивного екологічного прогнозування. Тому головним завданням сучасної базової освіти є виховання не «спостерігача катастрофи», а «архітектора екологічної безпеки». Педагоги повинні навчити молоде покоління, що історія Чорнобиля – це не вирок технологіям, а заклик до їхньої відповідальної та етичної експлуатації. Майбутнє України і світу – у поєднанні природного багатства та високотехнологічного оптимізму.

Список літератури:

1. Державний стандарт базової середньої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 р. № 898. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п>.

2. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#n8>

3. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2024/2025 навчальному році. Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 12.08.2024, № 21/08-1242. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS39998>

4. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи / за заг. ред. М. Грищенка. К. : МОН України, 2016. 40 с. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/3554/1/2016-nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

5. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. Посібник / Н. А. Пустовіт, О. Л. Пруцакова, Л. Д. Руденко, О. О. Колонькова. К.: Педагогічна думка, 2008. 64 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720267/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D>